

Рецензії

Михайло ГЛУШКО

ВАЖЛИВА ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРАЦЯ

**Конта Р.М. Етнологічні дослідження
в Науковому товаристві імені Шевченка
у Львові (1892—1940 рр.): історіографія.
Монографія / Р.М. Конта. — Київ :
VADEX, 2014. — 454 с.**

Наукове товариство імені Шевченка у Львові по праву вважається найстарішою українською науковою організацією, навколо якої від самого початку її існування гуртувались значні творчі сили задля розгортання різноаспектної дослідницької та організаційно-видавничої діяльності, зокрема й з етнології. Однак після добровільно-примусового «саморозпуску» в січні 1940 р. багатющі напрацювання її членів опинились, фактично, на маргінесі, а саму установу було оголошено поза законом. Тому відновлення її діяльності 21 жовтня 1989 р. стало знаменною подією в історії української науки.

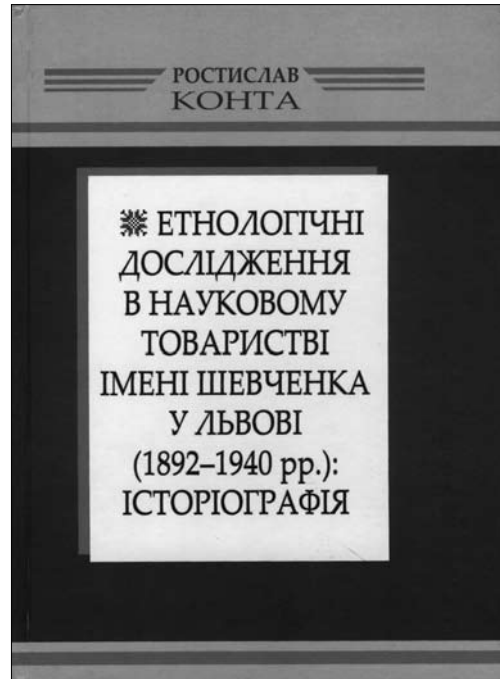
Наступного (1990) року відновила діяльність Етнографічна комісія, яка була одним з провідних структурних підрозділів Товариства. Тоді ще ніхто не міг передбачити, що через 25 років об'єктом уваги українських учених будуть не лише народознавчі дослідження членів НТШ у Львові, а й історіографія цих студій. Хоча б тому, що на перших порах співпраця українських істориків, етнологів, фольклористів та інших фахівців налагоджувалась з Товариством доволі кволо, а все через те, що тематика їх попередніх наукових зацікавлень і рівень вирішення дослідницьких проблем не відповідали вимогам, які свого часу запровадили Михайло Грушевський, Іван Франко, Федір Вовк, Володимир Гнатюк та інші провідні вчені. Один показовий приклад: перші свої праці історики Франкового університету оприлюднили на шпальтах «Записок НТШ» лише через чотири роки після початку їх виходу в незалежній Україні [2, с. 89—90].

Нині (через чверть століття), як засвідчує монографічне дослідження доцента кафедри етнології і краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ростислава Конти, науковими студіями в НТШ у Львові загалом і народознавчими зокрема цікавляться десятки істориків, етнологів, фольклористів, мовознавців, літературознавців, музеєзнавців та інших фахівців, а їх творчих доробок сягає тисячі одиниць. До речі, залучена й опрацьована автором кількість праць (джерел, довідкової літератури, монографій, наукових збірників, статей, бібліографічних видань, рецензій й оглядів літератури, дисертацій та авторефератів дисертацій) налічує 1047 назв. Очевидно, самотужки оволодіти цим доробком без узагальнюючих праць, якими є передусім історіографічні, вже неможливо. Рецензоване дослідження актуальне також тому, що автор уперше простежив процес накопичення знань

з порушеної проблеми, визначив її вузькі місця, прогалини і недоліки, окреслив перспективи їх наукового вирішення в майбутньому тощо, про що йдеться вже у «Передмові» (с. 11).

Основну частину монографічної праці київського історика й етнолога відкриває традиційний для відповідних видань розділ — «Історіографія, джерела та методологія дослідження». Своєю чергою він складається з чотирьох підрозділів, у яких Р. Конта аналізує основні етапи та напрями вивчення організації етнологічних досліджень в НТШ у Львові в 1892—1940 рр., з'ясовує загальний стан розробки порушеної проблеми, характеризує та класифікує джерельний комплекс з досліджуваної тематики, визначає теоретико-методологічні засади історіографічної проблематики.

Кожний з цих аспектів є важливим для автора, позаяк створює підґрунтя для скрупульозного аналізу творчого доробку українських учених зі сфери науково-дослідницької і видавничої діяльності НТШ у Львові до 1940 року. Так, торкаючись аналізу джерельного комплексу, етнолог виділив вісім періодів у розробці досліджуваної проблеми, а також декілька окремих напрямів, зокрема й історіографічний. Аналізуючи загальний стан наукових студій, пов'язаних з діяльністю НТШ у Львові на ниві етнології та фольклористики, Р. Конта з'ясував, що за понад столітній період українські вчені торкались його вже неодноразово. До 1991 р. науковці УРСР вивчали народознавчий доробок переважно Івана Франка, частково Володимира Гнатюка і Філарета Колесси, діаспори — історіографічні здобутки Михайла Грушевського (Любомир Винар). Творчість інших діяльних членів Товариства або замовчувалась, або була оголошена в УРСР шкідливою з ідеологічних міркувань. За останню чверть століття тематика наукових зацікавлень українських учених різного гуманітарного профілю (істориків, етнологів, фольклористів, музикознавців та ін.), пов'язаних з етнологічною діяльністю Товариства, суттєво розширилась, а їхній творчий доробок зріс на декілька порядків (праці Зінаїди Зайцевої, Віталія Тельвака, Романа Кирчіва, Михайла Гнатюка, Миколи Козлова, Оксани Сапеляк та ін.). І все ж, як зауважив дослідник, наявні студії поки що позбавлені системності і комплексності. Від себе доповнимо: показовим у цьому відношенні може бути стан вивчення ет-

нографічного доробку Івана Франка. Зокрема, монографія Маріули Ломової «Етнографічна діяльність І. Франка» вже 58 років є єдиним, давно застарілим і невеликим за обсягом (усього 120 с.) узагальненим етнологічним дослідженням [5]. І це попри те, що в незалежній Україні діють щонайменше три інституції, безпосередньо пов'язані з його іменем: Інститут Івана Франка НАН України, Інститут франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка та Інститут франкознавства Дрогобицького національного педагогічного університету імені Івана Франка.

Торкаючись складових джерельного комплексу, автор монографії цілком слушно виділив вісім їх груп — документальні джерела; узагальнюючі та монографічні праці про етнологічні дослідження в Товаристві 1892—1940 рр.; матеріали наукових конференцій; навчальні підручники, посібники, довідкова та науково-популярна література, енциклопедичні видання; рецензії, некрологи, книжкові огляди, анотації та критично-бібліографічні видання; мемуари, спогади, біографії, листування та джерела особового походження; українська і зарубіжна періодика; публіцистична література. Дослідник виявив добру обізнаність з теоретико-методологічними засадами історіографічної проблематики. Особливо докладно він торкнувся дискусійних питань стосовно розмежування основного змісту ключових наукових понять з досліджуваної ділянки наукових знань («ет-

нографія», «етнологія», «фольклористика», «культурна антропологія», «соціальна антропологія», «народознавство»), спираючись у своїх оцінках як на досягнення сучасних українських учених, так і зарубіжних (російських, англійських)¹. Не можемо погодитись лише стосовно інтерпретації автором поняття «українознавство» (с. 66). На наше глибоке переконання, в незалежній Україні ця «самостійна» галузь науки загалом і як синонім «народознавства», «етнографії» чи «етнології» зокрема є цілком штучною; виникла вона наприкінці 80-х — на початку 90-х років минулого століття як альтернатива радянській суб'єктивній системі історичних знань про українців та Україну. Словом, якщо йдеться про «українознавство», то його можна розглядатися лише в іноетнічному контексті — як «грузинське», «польське», «турецьке» чи ще яке-небудь інше. Наприклад, беззаперечним українознавцем є молода шанхайська дослідниця Ліша Сюй, яка нещодавно на спеціалізованій вченій раді філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка блискуче захистила кандидатську дисертацію «Художня проза Пантелеймона Куліша у контексті українського романтизму» [10].

У другому за ліком розділі «Висвітлення організаційного оформлення НТШ: етнологічний аспект» Р. Конта торкнувся двох питань: стану дослідження проблеми реформування Товариства та місця і ролі його структурних підрозділів у розвитку народознавчих знань. Зокрема, автор монографії з'ясував, що тривалий період ці питання цікавили істориків науки спорадично, хоча деякі публікації сягають самих початків діяльності інституції (М. Грушевський, Дмитро Дорошенко, В. Гнатюк). У повоєнний період найбільше долучилися до їх висвітлення українські історики діаспори (Василь Лев, Матвій Стахів, Ярослав Падох та ін.). І все ж, як доводить дослідник, найбільшою ґрунтовністю відзначаються студії історії реформування Товариства та місця і ролі його структурних підрозділів у розвитку різних галузей знань гуманітарного профілю, зокрема й етнології, дослідників незалежної України. Серед них виділя-

ються праці З. Зайцевої та О. Сапеляк, а також інших сучасників — Ярослава Грицака, Всеволода Наулка, Андрія Франка, Юрія Шаповала. Цілком доречно порушив етнолог питання про першого голову Етнографічної комісії (с. 108—109), оскільки воно дискусійне й досі.

Предметно розглядається в книзі наукове осмислення методологічної та організаційної складових народознавчих досліджень в НТШ (розділ третій). Зокрема, простудіювавши доробок різних провідних і маловідомих знавців народознавчої діяльності в Товаристві, Р. Конта виділив такі три його ключові аспекти: програмні засади, методи та методологія етнологічних досліджень членів НТШ у наукових студіях ХХ — початку ХХІ ст.; стан дослідження історії формування і збереження музейних етнографічних збірок; студіювання історії серійних і не серійних етнографічних видань Товариства. Як відомо, відповідним видам діяльності в НТШ у Львові приділялась величезна увага, а їхня успішна реалізація увінчалась багатющими творчими здобутками. Тому, як наголошує вчений, кожний з них завжди викликав підвищене зацікавлення в наступників — етнологів, фольклористів, музеєзнавців, видавців та інших фахівців. Автор зі знанням справи оцінює їх науковий доробок, простеживши етапи і тенденції збагачення літератури та розширення тематики історіографічних студій, з'ясувавши конкретний вклад сучасних знавців етнографічно-музейної праці чільних членів Товариства та ін. Наприклад, торкаючись наявної літератури, яка стосується видань і друкарства НТШ у Львові довоєнного періоду, Р. Конта мав усі підстави виділити п'ять груп історіографічних джерел, часто зв'язуючи наукову позицію чи міркування автора публікації з наявними у «Записках», «Хроніці» та «ЛНВ» відомостями (с. 156—171). Слушним є спостереження Р. Конти стосовно того, що методика і методологія народознавчих досліджень у Товаристві більше цікавлять фольклористів (Софію Грицу, Миколу Дмитренка, Ганну Сокіл, Святослава Пилипчука, Ярослава Гарасима, Віктора Давидюка та ін.), тоді як сучасні українські етнологи поки що пасуть задніх на цьому поприщі. Як доводить автор, за роки незалежності суттєво поживалось студіювання етнографічного музейництва в НТШ у Львові, передусім зусиллями Таїсії Гонтар, Лесі Сілецької, Ганни Скрипник, Віталія Куш-

¹ До речі, автор рецензованої монографії значно глибше осягнув спільне і відмінне у кожній із зазначених ділянок наукових знань, ніж його колеги, які нещодавно також опублікували цікаву монографічну працю з історії розвитку української етнологічної науки [4].

ніра та ін. До переліченого ряду імен слід би додати ще львівського історика Тараса Романюка, автора низки праць про діяльність Ярослава Пастернака в Етнографічній комісії та Музеї НТШ у Львові наприкінці 30-х рр. ХХ століття [8, 9].

Цілком доречним є виділення Р. Контою окремого (четвертого) розділу «Наукові інтерпретації вкладу М. Грушевського як етнолога та організатора етнологічних студій в НТШ». Хоча б тому, що саме зусиллями цього вченого українське народознавство сягнуло нових вершин, а творчі здобутки його провідних представників стали орієнтиром для багатьох наступних поколінь етнологів і фольклористів. Зважаючи на масштаби постаті М. Грушевського, автор рецензованої праці обмежився лише аналізом стану дослідження його діяльності як реформатора Товариства загалом і структурних підрозділів етнографічного спрямування зокрема, історіографії розробки істориком методології етнологічних досліджень та його діяльності як етнолога в межах НТШ у Львові. Проаналізувавши науковий доробок декілька десятків діаспорних і сучасних вітчизняних знавців, з одного боку, історії Товариства наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., з іншого — життєвого і творчого шляху його головного провідника (дослідження Любомира Винара, Олега Романіва, Олега Купчинського, Михайла Глушка, Ігоря Гирича, Зінаїди Зайцевої, Оксани Гомотюк, Леоніда Зашкільняка, Ярослава Грицака та ін.), автор не безпідставно дійшов висновку, що за роки незалежності зроблено значні кроки на шляху осягнення кожного із зазначених наукових аспектів. Водночас дослідник виявив чимало прогалин і недоліків на цьому поприщі. Зокрема, подальшого студіювання потребують методологічні засади М. Грушевського, які він обстоював й активно застосовував у працях народознавчого спрямування (с. 199), а також дослідження доробку вченого як краєзнавця, фольклориста, етнопсихолога, етносоціолога, фахівця інших галузей знань гуманітарного профілю. Словом, загальний висновок Р. Конти про те, що наукова «проблема «М. Грушевський-етнолог» вирішена поки що слабо» (с. 223), є не безпідставним. Нею мало б зацікавитися значно ширше коло народознавців та істориків у майбутньому.

Завершальний (п'ятий) розділ монографічного дослідження Р. Конти, найбільший за обсягом

(с. 224—345), викликає зацікавлення тим, що стосується висвітлення народознавчих досліджень на сторінках трьох основних видань НТШ у Львові — «Хроніки НТШ у Львові», «Записок НТШ» і «Літературного наукового вісника». Постановка цього питання є для нас несподіваною і цілковито новаторською. Хоча б тому, що «Хроніку» етнологи розглядають переважно як важливе джерело для з'ясування історії розвитку народознавчих досліджень у Товаристві в довоєнний період, а до «ЛНВ» звертаються лише у крайньому випадку — якщо не вистачає інших видів джерел. Принаймні серед них і досі превалує думка, що цей друкований орган цікавий передусім літературознавцям. Натомість аналіз рецензованого дослідження засвідчує, що обидва зазначені друковані органи приховують, так би мовити, й іншу сторону медалі — історіографічну, позаяк відомості, оприлюднені в різних рубриках («З Товариства», «Діяльність секцій і наукових комісій Товариства», «Дійсні члени НТШ», «Нові видання НТШ», «Хроніка та бібліографія» та ін., а також відозви, програми тощо), стосуються не лише різносторонньої народознавчої діяльності його членів, а й часто містять оцінку наукової новизни та якості їхньої науково-пошукової і друкованої продукції. Ще більшої уваги заслуговують з цього погляду «Записки», сторінки яких дуже часто були місцем перших оцінок наукових здобутків як самих членів Товариства, так й етнологів, фольклористів, істориків та інших фахівців усієї Європи.

Перечитуючи п'ятий розділ монографії, і, зважаючи на кількість публікацій народознавчого характеру (статей, рецензій, відгуків, анотацій, некрологів тощо) та обсяг історіографічної інформації, наявної на шпальтах «Записок», а також на сторінках «Хроніки» і «ЛНВ», у нас мимоволі закрадалась думка, що він може бути навіть окремим самостійним монографічним дослідженням. І не безпідставно, бо, незважаючи на всі старання автора максимально охопити і висвітлити порушені дослідницькі аспекти, фізично це зробити в одній праці неможливо. Загадкою залишились для нас критерії відбору дослідником фактографічного матеріалу, особливо залученого із «Записок НТШ», в яких містяться різнопланові джерельно-історіографічні відомості. Один показовий приклад: до Першої світової війни серед дописувачів цього друкованого ор-

гану існувала чітка система «спеціалізації». Так, в різні роки В. Гнатюк відповідав за огляди часописів «Жите і слово», «Киевская старина», «Этнографическое обозрение», «Живая старина» та ін. [1, с. 5—35], Зенон Кузеля — за огляди періодичних видань з етнології, антропології та археології країн Західної Європи [7, с. 92—101]. Члени НТШ у Львові оприлюднили десятки-сотні рецензій на окремі повідомлення, статті, монографії як українських, так і зарубіжних народознавців. Наприклад, за нашими підрахунками, лише в «Записках НТШ» 60 рецензій опублікував Василь Доманицький [3, с. 13], зокрема й на значну кількість праць з етнографії [6, с. 31—43]. Це саме стосується й інших діяльних членів Товариства досліджуваного періоду, тобто до 1940 року.

І все ж, навіть на основі залученого матеріалу та його аналізу автору вдалося простежити загальний процес і тенденції висвітлення народознавчої проблематики на сторінках «Хроніки», «Записок» і «ЛНВ», з'ясувати слабкі місця і намітити перспективи його наукового вирішення в майбутньому.

Словом монографічне дослідження Ростислава Конти містять багато нових наукових спостережень та оцінок, окреслює цілу низку прогалин і недоліків студіювання історії етнологічних досліджень НТШ у Львові загалом та його діяльних членів зокрема. Визначені автором пріоритети наукових зацікавлень на майбутнє, сподіваємось, будуть реалізовані як самим київським ученим, так й іншими шанувальниками НТШ в Україні. Від себе доповнимо три напрями, які мали б привернути увагу сучасників, зокрема й історіографів. Перший напрям — вивчення збирацької і видавничої роботи народознавців НТШ у Львові другого чи навіть третього ешелону (Луки Гарматія, Антона Онищука, Івана Волошинського, Володимира Левинського, Іларіона Свенціцького, Дмитра Єндика та десятки інших дослідників), працю яких високо цінували М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк та Ф. Вовк. Другий напрям — нового осмислення й узагальнення потребують наукові, культурні та приватні зв'язки Проводу НТШ у Львові й керівництва комісій, передусім Етнографічної з ученими Наддніпрянської

України. Третій напрям — без належного з'ясування народознавчих зв'язків Товариства з відповідними центрами й осередками слов'янських і неслов'янських народів Європи про комплексну всебічну оцінку етнографічної і фольклористичної діяльності НТШ у Львові в 1892—1940 рр. та його членів не може бути й мови.

1. Володимир Гнатюк (1871—1991): бібліографічний покажчик / упоряд. М. Мороз, М. Мушинка. — Львів : Вид-во НТШ, 1992. — 151 с.
2. Глушко М. Наукові зв'язки викладачів історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка з Науковим товариством імені Шевченка в Україні (1989—2013 рр.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 50. — С. 73—109.
3. Глушко М. Співпраця Василя Доманицького з Науковим товариством імені Шевченка у Львові / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — Вип. 47. — С. 6—16.
4. Капелюшний В.П. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) / В.П. Капелюшний, Г.М. Казакевич, М.В. Чернищук. — Вінниця : Ніла-ЛТД, 2013. — 208 с.
5. Ломова М.Т. Етнографічна діяльність І. Франка / Т.М. Ломова. — Київ : Вид-во АН КРСР, 1957. — 120 с.
6. Невтомний робітник на рідній ниві: Василь Миколайович Доманицький. Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик (До 100-річчя від часу смерті) / упоряд. Л.Т. Демченко, Н.В. Адешелідзе. — Черкаси, 2010. — 59 с.
7. Пацай Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність / Тамара Пацай. — Львів : Бона, 2013. — 251 с.
8. Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Шевченка / Тарас Романюк // Етнічна культура українців: Ювілейний збірник до 10-річчя кафедри етнології [Львівського національного університету імені Івана Франка]. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — С. 48—62.
9. Романюк Т. Ярослав Пастернак: родина, особистість, творчість / Тарас Романюк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 2010. — Вип. 14. — С. 454—493.
10. Сюй Л. Художня проза Пантелеймона Куліша у контексті українського романтизму : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Сюй Ліша. — Львів, 2015. — 20 с.